

חדשות ישנות

הרבה מהחידושים לכאורה של ההיסטוריונים החדשים בנוגע
למלחמת העצמאות אינם אלא אמיתות ישנות שהיו מוכרות היטב
כבר לדור תש"ח

בתמונה העליונה: ערכים נמלטים ב־1948
בתמונה למטה: החיים במעברה
עם מעט רצון ניתן היה לעשות הקבלה בין סוגיית
הפליטים הפלסטינים לבין סוגיית הפליטים היהודים
שנאלצו לעזוב את מדינות ערב לאחר מלחמת
העצמאות

ד"ר ישראל בן דור
היסטוריון של ארץ ישראל ושל
מדינת ישראל

מבוא: החידושים של ההיסטוריונים החדשים

את המושג "ההיסטוריונים החדשים" טבע בני מוריס. אולם - כפי שטוען יואב גלבר בספרו "היסטוריה, זיכרון ותעמולה" - למרות הנטייה הרווחת להתייחס אל ההיסטוריונים החדשים כאל זרם בהיסטוריוגרפיה הישראלית, הם אינם עשויים מקשה אחת.

ההיסטוריונים החדשים טוענים שהם יצרו תפיסה חדשה של ההיסטוריה הודות לפתיחות ולאובייקטיביות שהם מייחסים לעצמם. זאת בניגוד לחד-צדדיות הנובעת מהמעורבות הרגשית שהם מייחסים להיסטוריונים הישנים, בני הדור שהגשים את הציונות. אולם טענותיהם של ההיסטוריונים החדשים בנוגע ליתרונות שלהם ולמגרעות של ההיסטוריונים הישנים ראויות לבחינה ביקורתית.¹

לראשונה עמדתי על חדשנותו של בני מוריס בספרו "לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים - 1947-1949".² בספר פתח בני מוריס את המכסה של תיבת פנדורה: מלחמת העצמאות של ישראל, שבפי הפלסטינים נקראת "נִכְבָּה" (אסון). ההיסטוריה הממוסמכת והמתועדת להפליא שכתב, שכוללת הררי הערות שוליים לפי מיטב מסורת הכתיבה ההיסטורית הבריטית, הייתה רוחשת חיים להפליא. מתוך הפרטים הרבים הצטיירה תמונה בהירה של עקירת הפלסטינים ושל גלותם.

מכיוון שתהליך אוסלו החל זמן קצר לאחר שהספר יצא לאור (1991), נדמה היה שהנה הפלסטינים יבינו את הנרטיב שלנו, ואנחנו נבין את הנרטיב שלהם, ולאחר מכן גם ייפתרו כל סוגיות הליבה בפשרה וברצון טוב במסגרת לוח זמנים צפוף שייקבע מראש, ובא לציון גואל. כך, למשל, עם מעט רצון ניתן היה לעשות הקבלה בין סוגיית הפליטים הפלסטינים לבין סוגיית הפליטים היהודים שנאלצו לעזוב את מדינות ערב לאחר מלחמת העצמאות. הרי מי שמחפש פתרון לסוגיית הפליטים הפלסטינים אינו יכול שלא לראות את ההקבלה המלאה בינה לבין סוגיית הפליטים היהודים ממדינות ערב: קהילות יהודיות עתיקות יומין בנות

טענותיהם של ההיסטוריונים החדשים בנוגע ליתרונות שלהם ולמגרעות של ההיסטוריונים הישנים ראויות לבחינה ביקורתית

אלפי שנים בעיראק, בסוריה, במצרים, בתוניסיה ובמדינות ערביות נוספות נאלצו להשאיר את כל רכושן ולעלות לארץ-ישראל.

אולם התקוות לפתרון מהיר נגוזו עד מהרה, ותהליך אוסלו, שהורתו בסקנדינביה, נמס בחום הכבד של המזרח התיכון. הצד הפלסטיני התפצל שוב וכיום הוא דובר בשני קולות לפחות: קולה של הלאומיות (הרשות הפלסטינית ששולטת על חלקים של יהודה ושומרון) וקולו של האסלאם (החמאס ששולט על רצועת עזה). לרוע המזל, הלאומיות הפלסטינית נמצאת כיום במגמת שקיעה, ואילו האסלאם נמצא במגמת עלייה בחברה הפלסטינית. אולם עוד לפני שהתחולל המהפך שהביא לעליית האסלאם הפוליטי בקרב הפלסטינים נקלע התהליך המדיני למבוי סתום בגלל גלי הטרור שפרצו מעת לעת ובגלל מנהיגותו של ערפאת בשנותיו האחרונות.

בשנות ה-90 נוצר הרושם שישראל והפלסטינים עברו את נקודת האל-חזור בדרך אל הפיוס ההיסטורי ביניהם, אולם ההערכה הזאת - כך התברר - הייתה לא יותר מאשר חזון תעתועים. הדרך אל השלום ואל קבלת ישראל במרחב עדיין רחוקה. כפי שהתהליך המדיני איבד את המומנטום שלו, כך גם החדשנות של ההיסטוריונים החדשים איבדה מעוצמתה, והתברר שאין בה בשורה המסוגלת להקהות את חומרתו של הסכסוך הישראלי-ערבי.

ככל שחלפו השנים גם התברר שההיסטוריונים החדשים, שיצרו אסכולה משלהם, אינם

מסוגלים להעמיד בניין היסטורי ראוי לשמו בלי להסתמך על מה שכתבו קודמיהם, ההיסטוריונים הישנים, שאותם הם הרבו להשמיץ. יתר על כן, נראה שכמה מהמסקנות של ההיסטוריונים הישנים וממצאיהם תקפים עד היום, ואילו החידושים שלהם טוענים שההיסטוריונים החדשים אין בהם הרבה מן החידוש.

בריאיון עם בני מוריס,³ שנערך לרגל צאת המהדורה העברית של ספרו על מלחמת העצמאות,⁴ הוא טען, בין היתר, כי יש ראיות לכך ששניים או שלושה מנציגי המדינות שהצביעו בעד חלוקת ארץ-ישראל ב-29 בנובמבר קיבלו שוחד מנציגי היישוב היהודי. נציג גואטמלה נהנה, כך נכתב, גם מהכסף וגם מידידותה של יהודיה ששמה אמה. אנשי עסקים יהודים הפעילו לחצים כלכליים על מדינות שונות ובהן קוסטה-ריקה. הנה אפוא עוד ראיות מוצקות לכך שהמדינה היהודית נולדה בחטא. האם אלה חדשות שבזמן מלחמה על הקיום יפעלו עמים ומדינות בכל דרך כדי לנצח - גם בניגוד לכללי המוסר? האם ניתן לבדוק, לצורך ההשוואה, עד כמה השתמשו בשוחד מדינות ערב והפלסטינים? האם ההון של מדינות ערב, שכבר אז נהנו מהנפט הרב שבאדמותיהן, לא עלה פי כמה וכמה על מה שיכלו להציע הסוכנות הציונית ויהדות ארה"ב גם יחד?

הארכיונים במדינות ערב אינם פתוחים למחקר חופשי, כך שהמחקר והדיון ההיסטורי בהן אינו יכול להתקדם כמו בישראל. נוסף על כך יש להזכיר ש-33 מדינות תמכו בהצעת החלוקה (13 מדינות התנגדו, 10 נמנעו ואחת נעדרה). האם לניסיונות השוחד היה משקל משמעותי בהכרעת כף המאזניים לטובת ישראל? האם אלה אינם בטלים בשישים לעומת תמיכת שתי המעצמות הגדולות, בריה"מ וארה"ב, בהקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל? העובדה ששתי המעצמות ראו עין בעין את הסוגיה הזאת אינה עניין של מה בכך בהתחשב בעובדה ששתייהן כבר היו אז בעיצומה של המלחמה הקרה. אומנם השיקולים שהניעו כל אחת מהן לתמוך

המשאבים נגד האויב, שהוא בדרך כלל המערב הנוצרי. מאז הצהרת בלפור "האויב הציוני" הוא בעיני המוסלמים חלק מהמערב הנוצרי.

כבר ב-1968, בספרו "עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב" עמד יהושפט הרכבי על השורשים האסלאמיים של הסכסוך הערבי-ישראלי ועל כך שהעימות עם ישראל אינו סכסוך לאומי רגיל אלא ג'יהאד. בין היתר כתב: "פעמים רבות נקרא המאבק עם ישראל ג'יהאד, ומוזכרות מעלותיו של הג'יהאד וכן ההבטחות הדתיות ללוחמים, המוג'אהדין".⁸ ובמקום אחר באותו הספר כתב: "מוטיב הג'יהאד זכה להדגשה רבה במלחמות ששת הימים".⁹

יש לציין שמלחמת העצמאות אינה המלחמה הראשונה בעידן המודרני שבה מוכרז ג'יהאד. למשל, כאשר הכריזו רוסיה, אנגליה וצרפת מלחמה על טורקיה העות'מאנית בנובמבר 1914, הגיב הסולטן בהכרזת ג'יהאד. מטרת הצעד הזה הייתה לגייס את תמיכת העמים המוסלמיים של האימפריה השוקעת ולהמריד את הנתנים המוסלמים של מעצמות ההסכמה (במיוחד את המוסלמים בהודו).¹⁰

ה"חידוש": במלחמת העצמאות עשו יהודים מעשי זווה

לזכותם של ההיסטוריונים החדשים ייאמר שהם חוללו שינוי בתודעה הציבורית בנוגע לחשיבות הסוגיות הנוגעות למלחמת העצמאות בפרט והסכסוך הישראלי-ערבי בכלל. עניינים שנחשבו טאבו גמור הפכו לנושאים לגיטימיים לדיון - וטוב שכך. אולם האם הילת החדשנות מוצדקת? האם בני דור תש"ח לא היו מודעים, למשל, לחומרתה של בעיית הפליטים ולהשלכותיה על הסכסוך? האם לא ידעו על מעשי זווה שעשו יהודים או על ביזת רכוש ונכסים שהשאירו הפליטים? האם המטה הכללי של צה"ל לא ידע מיד לאחר מלחמת העצמאות שלכוחות המגן של היישוב היו יותר לוחמים מאשר לערבים וכי לא הייתה זו מלחמת מעטים נגד רבים? ככל שחולפות השנים, והעין שלי מעמיק מעבר לכריכות הנוצצות של הספרים ומעבר ל"גילויים" המתפרסמים חדשות-לבקרים בעיתונות, כך אני מגלה

לזכותם של ההיסטוריונים החדשים ייאמר שהם חוללו שינוי בתודעה הציבורית בנוגע לחשיבות הסוגיות הנוגעות למלחמת העצמאות בפרט והסכסוך הישראלי-ערבי בכלל

במקורות הכתובים ושומע מהעדים החיים בינינו שהדברים היו ידועים, שבני דור תש"ח הכירו את האמת על כל צדדיה, ומה שנחשב כיום לא פעם לגילוי חדשני אינו אלא אריזה מחודשת למה שהיה ידוע כבר אז.

במעשי הזווה שעשו לוחמים יהודים במלחמת העצמאות נמנעו מלדון בפומבי בשל התפיסה של בני התקופה היא שיש דברים שהשתיקה יפה להם שכן דיון בהם יחליש את המדינה. המעשים גונו בציבור כבר אז, ועושיהם - לפחות בחלקם - נשפטו או שילמו מחיר אישי יקר. כך, למשל, דוד בן גוריון ידע על מעשי זווה שביצעו חיילי צה"ל במלחמת העצמאות. לאחר מבצע "חירם" לשחרור הגליל העליון, שבמהלכו אירעו כמה מעשים כאלה, הורה בן גוריון להפיץ את השיר שכתב נתן אלתרמן ב"טור השביעי" ב"דבר" תחת הכותרת "על זאת". בשידור מוקיע אלתרמן רצח של חפים מפשע.¹¹

בפגישה עם מפקדי החזיתות ב-27 בנובמבר 1948 אמר בן גוריון: "מלחמה אינה פעולה פילנתרופית, אבל יש גם חוקי מלחמה. עברו אצלנו על חוקים אלה. בשוד משתתפים גם האזרחים. חיילים אחראים למעשי זווה. על המפקדים מוטלת האחריות למעשים אלה המכתימים את שמנו".¹² בפתח המהדורה הראשונה של ספרו "קורות מלחמת העצמאות" כתב נתנאל לורך: "ובדברנו על מפלות ועל שגיאות ראוי להזכיר גם כישלונות מוסריים

בהקמתה של מדינה יהודית היו שונים, אך אין בכך כדי להקהות את הרושם העצום שעשתה ההתייצבות של שתיהן למען קבלתה של תוכנית החלוקה.

ה"חידוש": מלחמת העצמאות הייתה מלחמת ג'יהאד

חידוש נוסף שמעלה בנימוריס הוא שמדינות ערב ומדינות מוסלמיות לא-ערביות ראו במלחמת העצמאות ג'יהאד, מלחמת קודש. הוא אף מרחיק לכת וכותב: "אני חושב שב-48 היה הסבב הג'יהאדי הראשון בעולם המודרני".⁵ נראה לי שמה "חידוש" הזה נודף ריח עובש. הרי מנהיגים הלאומי של ערביי ארץ-ישראל באותן השנים, המופתי חאג' אמין אל-חוסייני, שעמד לצידו של היטלר ופעל במרץ להשמדת יהודי יוגוסלביה, היה איש דת מובהק. חוסייני הפעיל את נשק מלחמת הדת כבר ב-1929 כשטען כי היהודים מתכוונים להרוס את המסגדים על הר הבית. ההאשמה הזאת הביאה לפרוץ מאורעות 1929 שבהם נהרגו 123 יהודים. ב-1935 חיסלו הבריטים את השייח' עז א-דין אל-קסאם, מאנשי האחים המוסלמים, שדירבן את אנשיו לפעולה באמצעות הסתה דתית ארסית. על שמו נקראים גדודי עז א-דין אל-קסאם (המחזיקים את גלעד שליט בשבי כבר יותר מארבע שנים) וטילי הקסאם.

האחים המוסלמים במצרים מילאו תפקיד חשוב במלחמת העצמאות עוד לפני הפלישה של צבאות ערב וכבר ב-10 באפריל 1948 ניסו לכבוש את כפר-דרום.⁶ וכך נכתב בספר "תולדות ההגנה" שיצא לאור ב-1973: "הערבים ראו את מלחמת הקוממיות מראשיתה כמלחמת כל עמי ערב נגד השתלטות היהודים על חלק מאדמת 'האומה הערבית'... המופתי הצהיר שהגיע היום שבו תיחלצנה כל מדינות ערב לעזרת פלשתינה. אליו הצטרף 'גיבור' של מאורעות תרצ"ו (1936), פאוזי אל-קאוקג'י, שקרא לערבים למלחמת קודש".⁷ הקריאה לג'יהאד מתעוררת תמיד כשמדובר במלחמה של מוסלמים נגד לא-מוסלמים. זוהי דרך מקובלת לגייס את כל

שהם מטבעם מוחלטים וברורים, לבין חקר ההיסטוריה, שיעודו הוא למתוח עליהם ביקורת ולבחון את מידת הקשר שלהם למציאות.

סיכום

נראה כי לפני שמכריזים על חידושים בחקר ההיסטוריה של מלחמת העצמאות ומציבים סימני שאלה ("כיצד נעלמו הדברים האלה מידיעת הציבור עד עתה?"), הכרחי - נוסף על המחקר בארכיונים - להיעזר באנשי דור תש"ח שעדיין נותרו בינינו וכן לפתוח את הספרים הישנים שהצהיבו ונדחו אל ירכתי הספריות ואל שולי חנויות הספרים מיד שנייה. "גילויים מרעשים" רבים, שנשכחו במשך העשורים שחלפו, ממתנים שם לכל דורש.

מחלקת הכשרה דליה בכניסה לכפר מלכיה. למיתוס של "מעטים מול רבים" היה תפקיד תעמולתי: לדרבן את היישוב להגיע למיצוי מרבי של כוחו

שנשלנו בהם לעיתים - בין ביחסים שבין יחידה ליחידה, בין בעמידתנו בלחימה ובין ביחסנו אל אוכלוסיית שטחים כבושים.¹³

ה"חידוש": במלחמת העצמאות לא היינו מעטים מול רבים

למיתוס של "מעטים מול רבים" היה תפקיד תעמולתי: לדרבן את היישוב להגיע למיצוי מרבי של כוחו. ואכן במהלך מלחמת העצמאות הגיע צה"ל ל-100 אלף מגויסים מתוך אוכלוסייה שמנתה כ-600 אלף נפש. כבר ב-1955 הגיע ראש ענף היסטוריה בצה"ל, סא"ל מרדכי ("מורל"ה) בר און, למסקנה כי "הנס שקרה ליישוב היהודי במלחמת תש"ח לא היה ניצחון מעטים נגד רבים, אלא היכולת של המעטים לגייס מתוכם כוחות שעלו בסופו של דבר על אלו של אויביהם".¹⁴

בשנות ה-50 וה-60 של המאה ה-20, כאשר החברה הישראלית קלטה עולים חדשים רבים מעשרות מדינות, היה צורך במיתוסים כדי שישמשו לכינון הזהות הלאומית. (מבחינת האוכלוסייה הכוללת המיתוס של מעטים מול רבים היה נכון אז - 600-650 אלף יהודים לעומת 30-40 מיליון ערבים - והוא נכון גם היום). בכל העמים קיים פער בין המיתוסים,

הערות

1. יואב גלבר, **היסטוריה, זיכרון ותעמולה**, אפיקים, עם עובד, תל-אביב, 2007. ראו גם דיון מורחב אצל עוז אלמוג, **פרידה משרוליק**, אוניברסיטת חיפה וזמורה ביתן, חיפה ואור-יהודה, 2004, כרך א, עמ' 319-330.
2. בני מוריס, **לידתה של בעיית הפליטים הפלסטינים - 1947-1949**, עם עובד, תל-אביב, 1991.
3. אמירה למ, "מחיר העצמאות", **מוסף 7 ימים, ידיעות אחרונות**, 14 במאי 2010, עמ' 28-34.
4. בני מוריס, **1948 - תולדות המלחמה הערבית-הישראלית הראשונה**, עם עובד, מכללת ספיר, תל-אביב, 2010.
5. למ, **מחיר העצמאות**.
6. יהודה סלוצקי, **ספר תולדות ההגנה**, כרך ג, חלק שני, עם עובד, תל-אביב, 1973, עמ' 1367.
7. שם, עמ' 1358.
8. יהושפט הרכבי, **עמדת הערבים בסכסוך ישראל-ערב**, דביר, תל-אביב, 1968, עמ' 130-132.
9. שם, עמ' 132.
10. יעקב שמעוני, **מדינות ערב**, עם עובד, תל-אביב, 1977, עמ' 91.
11. דוד בן גוריון, **יומן המלחמה**, גרשון ריבלין ואלחנן אורן (עורכים), ההוצאה לאור של משרד הביטחון, תל-אביב, 1982, כרך ג, עמ' 835-837.
12. שם, עמ' 853.
13. נתנאל לורר, **קורות מלחמת העצמאות**, מסדה, תל-אביב, 1958.
14. מרדכי בר און, "מה אירע בשדות הקרב של תש"ח", בתוך: יוסי בן ארצי, ישראל ברטל ואלחנן ריינר (עורכים), **נוף מולדתו**, מאגנס, ירושלים, 2000, עמ' 497.